

EVOLUCIÓ NUMÈRICA
DE LA POBLACIÓ
A LA TARREGA
DE L'ANTIC RÈGIM;
UNA APROXIMACIÓ
(1497-1825)*

Per Josep M. Planes

(*) Aquest article és un capítol de la tesi doctoral de l'autor.

3

PER tal de simplificar el tema, en les estimacions de població utilitzarem tan sols les xifres de baptismes. No en va, els naixements són sempre l'indicador més fidel i proper, més regular, sobre una certa xifra de població, i les taxes de natalitat són les més representatives de totes. La mortalitat és poc indicativa, perquè no és uniforme i fluctua massa; depèn, més que del volum de població, del caprici d'aparició o de la intensitat d'una epidèmia o època crítica; les seves sotragades, molt sobtades, desautoritzen una estimació poblacional de curta durada. Quant a la nupcialitat, en ser un component quasi tan social com demogràfic, depèn molt de la voluntat humana i de les condicions socioeconòmiques de cada període; al capdavant, no sabem tampoc si els costums de casar-se fora de Tàrraga o a la vila van ser sempre igual d'uniformes al llarg de tres segles. Finalment, a Tàrraga tenim dades de baptismes molt més antigues que d'òbits i casaments, a part que no tenim òbits totals fins el XVIII. Per tots aquests motius, els baptismes són la font obligada de referència.

Com que les taxes de natalitat no sempre són uniformes ni fàcils d'establir i pocs historiadors demògrafs es posen d'acord a fixar una taxa general «alta» i una altra de «baixa», treballarem amb quatre taxes referencials: 30, 35, 40 i 45‰¹. Agruparem les dades en quinquennis, que ens permetran, d'una part, treballar amb mitjanes bastants segures i, d'una altra, estar atents a les variacions microconjunturals.

Estimacions de població a Tàrraga a partir de taxes de natalitat estàndar

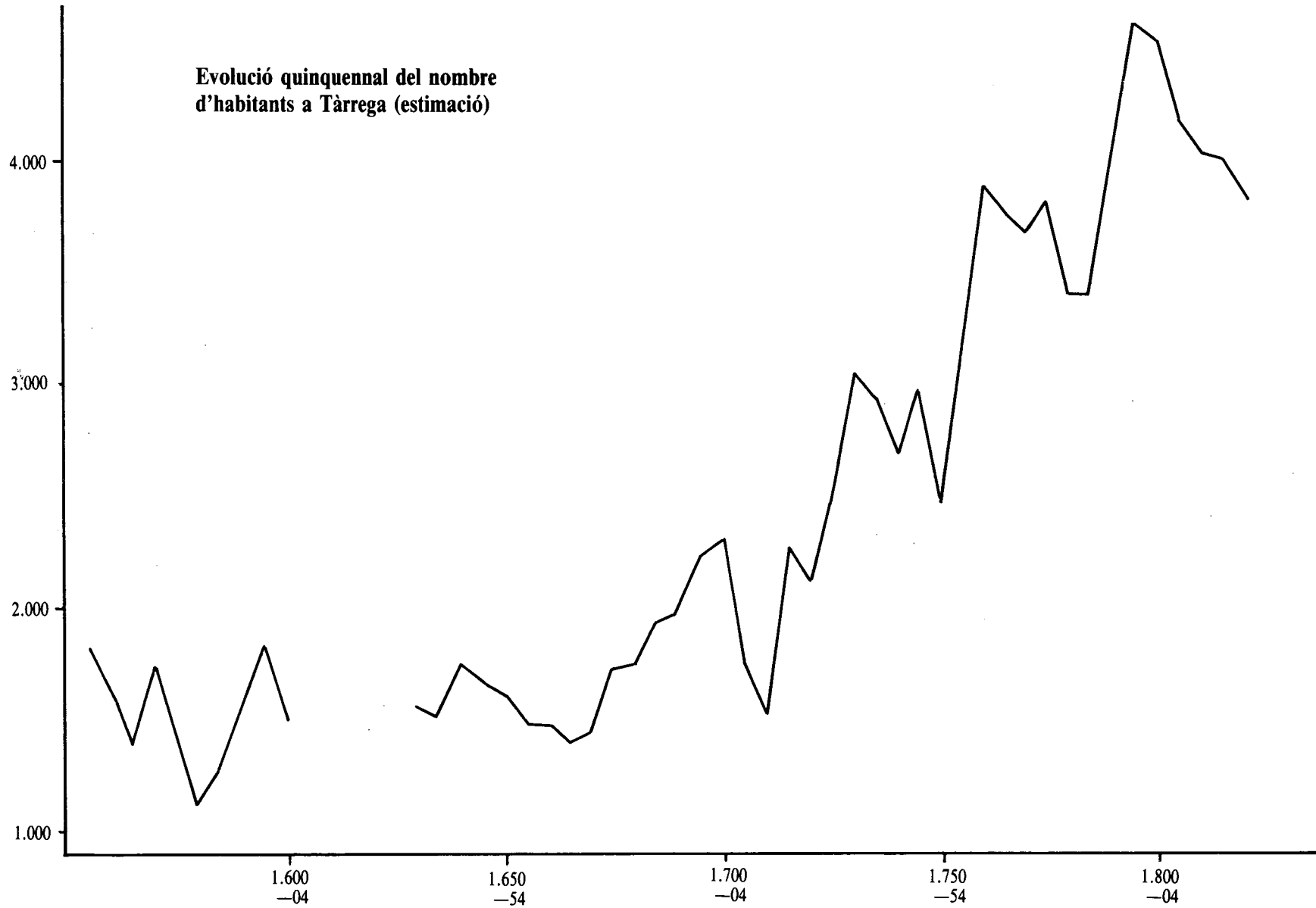
	Mitjana de baptismes	Població segons taxa de natalitat				Mitjana
		30 ‰	35 ‰	40 ‰	45 ‰	
1557-59	67	2.233	1.914	1.675	1.489	1.828
1560-64	60	2.000	1.714	1.500	1.333	1.636
1565-69	51	1.700	1.457	1.275	1.133	1.391
1570-74	64	2.133	1.828	1.600	1.422	1.746
1575-79	52	1.733	1.486	1.300	1.155	1.418
1580-84	41	1.366	1.171	1.025	911	1.118
1585-89	47	1.566	1.343	1.175	1.044	1.282
1590-94	58	1.933	1.657	1.450	1.289	1.582
1595-99	67	2.233	1.914	1.675	1.489	1.828
1600-04	55	1.833	1.571	1.375	1.222	1.500
1605-09						
1610-14						
1615-19						
1620-24						
1625-29						

	Mitjana de baptismes	Població segons taxa de natalitat				Mitjana
		30 ‰	35 ‰	40 ‰	45 ‰	
1632-34	57	1.900	1.628	1.425	1.266	1.555
1635-39	55	1.833	1.571	1.375	1.222	1.500
1640-44	64	2.133	1.828	1.600	1.422	1.746
1645-49	61	2.033	1.743	1.525	1.355	1.664
1650-54	59	1.966	1.686	1.475	1.311	1.609
1655-59	54	1.800	1.543	1.350	1.200	1.473
1660-64	54	1.800	1.543	1.350	1.200	1.473
1665-69	51	1.700	1.457	1.275	1.133	1.391
1670-74	53	1.766	1.514	1.325	1.178	1.446
1675-79	63	2.100	1.800	1.575	1.400	1.719
1680-84	64	2.133	1.828	1.600	1.422	1.746
1685-89	71	2.366	2.028	1.775	1.578	1.937
1690-94	73	2.433	2.086	1.825	1.622	1.991
1695-99	82	2.733	2.343	2.050	1.822	2.237
1700-04	85	2.833	2.428	2.125	1.889	2.319
1705-09	63	2.100	1.800	1.575	1.400	1.719
1710-14	54	1.800	1.543	1.350	1.200	1.473
1715-19	83	2.766	2.371	2.075	1.844	2.264
1720-24	77	2.566	2.200	1.925	1.711	2.100
1725-29	92	3.066	2.628	2.300	2.044	2.509
1730-34	112	3.733	3.200	2.800	2.489	3.055
1735-39	107	3.566	3.057	2.675	2.378	2.919
1740-44	98	3.266	2.800	2.450	2.178	2.673
1745-49	109	3.633	3.114	2.725	2.422	2.973
1750-54	89	2.966	2.543	2.225	1.978	2.428
1755-59	117	3.900	3.343	2.925	2.600	3.192
1760-64	142	4.733	4.057	3.550	3.155	3.874
1765-69	138	4.600	3.943	3.450	3.066	3.765
1770-74	134	4.466	3.828	3.350	2.978	3.655
1775-79	140	4.666	4.000	3.500	3.111	3.819
1780-84	124	4.133	3.543	3.100	2.755	3.383
1785-89	124	4.133	3.543	3.100	2.755	3.383
1790-94	149	4.966	4.257	3.725	3.311	4.065
1795-99	169	5.633	4.828	4.225	3.755	4.610
1800-04	166	5.533	4.743	4.150	3.689	4.529
1805-09	152	5.066	4.343	3.800	3.378	4.147
1810-14	147	4.900	4.200	3.675	3.266	4.010
1815-19	146	4.866	4.171	3.650	3.244	3.983
1820-25	140	4.666	4.000	3.500	3.111	3.819

Nota: les xifres en tot moment han estat arrodonides per evitar els decimals.

Els resultats són molt clars; si més no, en una ullada general. A l'antic règim Tàrrrega va tenir sempre més de mil habitants, i de sobres. Uns 1.500 a final XVI; cap allà als 2.000 a final XVII, segurament, passats; els 4.000, potser passats i tot, a final XVIII, xifra força alta, tot i que ràpidament minva-

**Evolució quinquennal del nombre
d'habitants a Tàrraga (estimació)**

ria. Violentes les alternatives demogràfiques de la segona meitat del XVI. Mediocre nivell de població després de la Guerra dels Segadors, amb una despoblació accentuada de mica en mica en aquella postguerra trista. Creixement a pressió a partir del 1675, en una tendència alcista que es manté de manera molt uniforme, com una mena de fenomen intersecular, fins el 1799. Després d'un segle de mediocritat, al darrer quart del XVII la població de Tàrrrega es dispara.

Aquest creixement demogràfic impetuós i tendencial, de llarga durada, entre el 1675 i el 1800, sofreix només algunes aturades i fluctuacions com a conseqüència de crisis ben conegudes: la Guerra de Successió, el període epidèmic i de recessió agrària 1735-54, el nou període epidèmic i de crisi econòmica 1780-89 —precedit d'una probable superpoblació a 1765-79—. En els dos primers períodes crítics, més que pèrdua neta de població, hi hauria pogut haver despoblació aparent per l'emigració de famílies i individus, que després acabarien tornant a la vila. El buit de població seria, doncs, conjuntural i enganyós en cert sentit, car no s'hauria perdut tota la població que aparentment mancava.

A partir del 1800 la xifra de població de la vila rodola a menys de manera imparable. És ara, de segur, la despoblació d'un món superpoblat, fet agreujat, a més a més, per la guerra. Noteu, per cert, com després del 1814 no hi ha una recuperació de població immediata com la que és de notar després del 1714. La postguerra del XIX és més semblant a la del XVII que a la del XVIII. La qual cosa no fa més que demostrar que, a la guerra del XVIII, no va morir tanta gent com podria semblar.

A nivell general, per tant, les tendències evolutives de les presumibles quantitats de població de Tàrrrega estan clares. Les xifres, però, mereixen ser analitzades en detall.

Convé, així mateix, anar més enrera de les xifres derivades dels baptismes. Per ex., als fogatges de la fi del XV i de la primera meitat del XVI. En aquests tres fogatges, Tàrrrega no surt molt afavorida en població².

	Focs	Habitants		
		× 4	× 4,5	× 5
1497	221	884	994	1.105
1515	257	1.028	1.156	1.285
1553	224	896	1.008	1.120

O sia, que a la primera meitat del XVI Tàrrrega tindria entre 900 i 1.200 habitants. Una xifra de població realment molt mediocre, sobretot si tenim en compte que en aquests fogatges Cervera tenia entre 426 i 478 focs —entre 1.900 i 2.100 habitants aproximadament— i Balaguer, entre 352 i 445 —entre 1.600 i 2.000 habitants—. Tàrrrega, per tant, quedava lluny, en població, de la capital de la Segarra i de la capital de les terres del Segre.

Però aquí no ens interessa tant aquesta petitesa de Tàrrrega com la seva població real. Òbviament, no es pot fer massa cas als recomptes dels fogatges, perquè sabem que era pràctica usual marginar una determinada quantitat de focs pobres i de població marginal o, fins i tot, arribar a acords amb les autoritats locals sobre la quantitat global a pagar i adaptar després el fogatge a aquesta quantitat. En ambdós casos les dissimulacions eren notables i hom creu que afectarien, pel cap baix, un 10 % de casos. Cal, doncs, rectificar les dades dels fogatges. Per tal de no excedir-nos, agafarem el percentatge de dissimulació suara esmentat. Aleshores, tenim:

	Focs rectificats	Habitants		
		× 4	× 4,5	× 5
1497	243	972	1.093	1.215
1515	282	1.128	1.269	1.410
1553	246	984	1.107	1.230

Segons aquesta rectificació lògica, el primer XVI Tàrrrega sempre hauria tingut els mil habitants «cristians», àdhuc després de l'expulsió dels jueus i abans de la immigració occitana massiva. El 1497 podia estar sobre els 1.100 habitants. El 1515, sobre els 1.250, amb un bon guany en relativament pocs anys. En canvi, el 1553 hauria, teòricament, perdut població i tornaria a estar tan sols en un nivell proper al de la fi del XV.

Però fins i tot aquestes xifres són discutibles i poden resultar massa baixes. Especialment, la del 1553. Per ex., a primers del XVI (*grosso modo*, entre el 1501 i el 1506) es van realitzar a Tàrrrega uns detallats llibres d'estimes agafant com a criteri els quatre quaters en què a efectes administratius i municipals es dividia la vila des de l'època medieval³. En aquestes estimes es van recomptar acuradament els propietaris titulars, vídues i capellans inclosos. Els totals són els següents:

Quarter de Stes. Creus ⁴	86 propietaris
Quarter de Sta. Maria ⁵	69 »
Quarter de Falcó ⁶	80 »
Quarter de St. Antoni ⁷	87 »

Sumen, en total, 322 propietaris. Per 4, ens dóna una aproximació de 1.288 habitants. Per 4,5, una aproximació de 1.449. Això, després que els jueus fossin expulsats. I cal tenir en compte que no considerem segurament tota la població real de la vila, car als quaters sempre viuria algú que altre que no seria propietari ni de casa ni de terres.

A començaments del XVI, doncs, Tàrrrega podia tenir prop dels 1.500 habitants. Es confirma que els fogatges dissimulen, en el cas d'aquesta vila, molta població. Potser no un 10, sinó ben bé un 20%.

La xifra de població seguí augmentant els anys següents. En canvi, al decenni dels '20 hi ha lamentacions de minva de població. A la fi del 1525 Miquel Joan Gralla, mestre racional, demana a la vila l'impost del maridatge pel casament de Na Caterina, germana de l'emperador, amb el rei de Portugal. Òbviament, Tàrrrega no vol pagar tant i el consell del 8 de novembre pensa d'al·legar que «lo numero dels habitants de la present vila es disminuït y en part depopulat»⁸. Mentida interessada per veure d'eludir un xic d'impost, direu. Fóra perfectament possible. De tota manera, una certa despoblació és versemblant. Recordeu l'epidèmia que sofrí Tàrrrega el 1521 i el bandolerisme comarcal de 1520-23; a més, les males collites i els èxodes de població, per fugida de pànic o expulsió. Les xifres d'assistència a les eleccions de paers i consellers indiquen bé aquesta minva de població, car són, en aquests anys de mitjan decenni dels '20, bastant mediocres, prou inferiors a les espectaculars xifres d'assistència dels anys 1515-18. El testimoni de les autoritats de la vila, doncs, podia ser més real del que no ens pensàrem. Al capdavall, fixeuvos com no indiquen una gran despoblació, sinó només una certa minva. Això sembla correspondre objectivament a la realitat. A primers dels '20 Tàrrrega hauria pogut perdre uns pocs centenars d'habitants. La xifra s'hauria recuperat, però s'hauria tornat a perdre amb l'epidèmia dels primers '30. Durant aquest decenni Tàrrrega hauria pogut continuar amb una xifra de població més baixa que la dels primers quinquennis de segle. Potser fins i tot més baixa que durant els anys '20, si fem cas a les assistències a les eleccions, molt minvades ara.

Tanmateix, la recuperació demogràfica acaba per produir-se. Tàrrrega reconsegueix el nivell demogràfic de primers de segle i, a partir del 1540 i, més en concret encara, a partir del 1548, va cap a una plètora, amb un augment irrefrenable de població —fenomen al qual pot ajudar la immigració occitana—. Més d'un testimoni recolza la idea d'aquest òptim demogràfic de la Tàrrrega dels decennis centrals del XVI. L'any 1542, tot just a l'inici de l'expansió, el canonge portuguès Gaspar Barreiros deia que Tàrrrega tenia 400 cases⁹. Suposant que totes estiguessin habitades, això significaria 1.500-1.600 habitants, pel cap baix. És clar, el de Barreiros és un número arrodonit i pot ser exagerat. Però no pot estar inflat fins l'absurd. Ni que Tàrrrega només tingués, posem, 325-350 cases, un coeficient 4,5 ens segueix portant a una estimació de 1.500 habitants.

Un testimoni documental del 1547 permet sostenir també la idea d'un bon nivell de població a la Tàrrega dels '40 del XVI. El 7 de desembre de 1547 el príncep Felip, a Montsó, va fer expedir un solemne document en què confirmava i ampliava alguns privilegis de Tàrrega. Al darrer dels capítols o demandes el representant de la vila sol·licità del príncep que atorgués un privilegi perquè l'hospital de Tàrrega pogués nomenar baciners que anessin a captar pel bisbat de Vic (el bisbat a què llavors pertanyia Tàrrega) i que aquests fossin exempts de pagar pontatges i altres trànsits, tal com n'eren els baciners d'altres hospitals. Demanava també que l'hospital pogués crear aplegadors de blat, oli i altres caritats donades pels devots a l'hospital. Tot això convenia per poder acabar el dit hospital i que així «estigue complit del que necessari haura a mester pera recollir los pobres de Jesucrist, en lo qual *hi arriben molts y diversos pobres* de diverses malalties subiectes, [i] per estar dita vila en camí Real y *per tenir lo veynat molt populos* confereixen a dit hospital, en lo qual si te molta diligencia en que sien ben servits y en special de dones de condicio y casta»¹⁰. Noteu la indicació d'alt nivell de població. Òbviament, podien exagerar a posta per obtenir més fàcilment el permís del príncep, però ja és simptomàtic que una indicació així coincideixi amb una etapa de creixement demogràfic. Noteu també la indicació que permet considerar Tàrrega com una vila aplegadora de població marginal.

En aquestes circumstàncies, la xifra del fogatge del 1553 sembla clarament ridícula. Sense cap mena de dubte és el fogatge més fals, en el cas de Tàrrega, perquè ofereix un recompte força inferior al del 1515, quan la població de la vila era el 1553 prou superior —cosa indicada per les assistències a les eleccions—. El fogatge del 1553 no té a penes valor demogràfic, almenys per a Tàrrega. Ara: a nivell referencial sí que pot ser salvat, perquè insinua una minva de població que sabem que va ser real. Tàrrega i l'Urgell van patir a primers dels '50 una recessió que va traduir-se en una pèrdua momentània i moderada de població. El fogatge del 1553 va ser elaborat en el punt més baix d'aquesta recessió. Aclaparats per la pobresa i les morts immediates, agafats en la curta conjuntura, els fogejadors haurien donat la raó a les queixes i clams d'autoritats i poble i haurien tolerat fortes dissimulacions de focs, per fer baixar la càrrega impositiva. El 1515, època bona, resultava tant; ara, època dolenta, havia de resultar menys: aquest hauria estat el raonament. No haurien esbrinat que el 1553 hi havia, malgrat tot, més població que el 1515. No s'haurien adonat tampoc que, de fet, aquells primers anys '50 no eren sinó una aturada en una època de llarga durada francament expansiva. Elaborat en circumstàncies pessimistes, el fogatge del 1553 hauria recollit una despoblació real, però no tan accentuada. La majoria de recomptes de població de la Catalunya de l'antic règim —el del 1553, els de 1716-19, el del 1787— van elaborar-se durant o immediatament després d'una mala etapa econòmic-demogràfica i pateixen un doble inconvenient: recullen una xifra de població intrínsecament minvada, producte d'una crisi massa propera; i tenen tendència a dissimular població real, per les queixes de la gent, versemblants en època de misèria. És per això que els censos són tan dolents. És per això que el fogatge del 1553 és tan inexacte¹¹.

A la fi dels anys '50 la població de Tàrrega podia ser de 1.600, de 1.700, potser de 1.800 habitants. Els baptismes ja ens donen aquí molta més precisió. Envers 1553, la recuperació demogràfica ha estat espectacular, tal com indiquen les xifres electorals. La pesta del 1564 és una dura sotragada. Pot despoblar la vila en unes dues-centes cinquanta persones i el quinquenni de 1565-69 mostra el seu impacte. Però la vitalitat demogràfica encara posseeix Tàrrega, que es recupera bé de l'epidèmia i aconsegueix segurament els 1.600 habitants a primers dels '70.

Això sí, l'ensorrada demogràfica que s'inicia el 1575 és espectacular. Entre èxodes de vagabundeig i mortalitat, Tàrrega pot perdre en aquesta conjuntura entre 600 i 700 persones i cau a 1.000 habitants els primers anys del decenni dels '80. Es recupera vigorosament durant els '90, on sembla aconseguir no gensmenys el nivell de població que tenia a 1557-59. Però la pesta del 1599 és un cop fort. Per les xifres de població que són intuïbles als primers anys del XVII no és gens descabellat acceptar la xifra d'uns 300 morts que ens indicava el rector de la parròquia produïts per l'epidèmia. Aquells tres-cents

morts, segurament individus joves i adults en edat reproductora —les víctimes favorites de la pesta—, s'arrossegarien els anys següents i es trobarien molt en falta per endegar una recuperació —exactament igual que al quinquenni 1565-69—. Per aquest motiu, els primers anys del XVII la població de Tàrrega hauria caigut a només uns 1.400 habitants.

A les acaballes del XVI i a començaments del XVII les dificultats demogràfiques de Tàrrega i de l'Urgell van ser clares. La despoblació, molta o poca, indubtable. Sorpren bastant, en aquestes circumstàncies, de trobar testimonis optimistes. Si fem cas als testimonis de dos coneguts viatgers per la monarquia hispànica dels Àustries, l'holandès Henri Cock (1585) i el portuguès Joan Baptista Labaña (1610-11), la població de la vila de Tàrrega seria d'uns 500 veïns. La meitat de la de Balaguer, que en tindria uns 1.000. Una tercera part de la de Lleida, que en tindria uns 1.500¹². Són, és clar, dades inversemblants. 500 veïns suposarien, pel cap baix, 2.000 persones i això és inacceptable al moment més baix de la recessió, l'any 1585, quan Tàrrega tocava fons i podia tenir tan sols 1.000 o 1.100 habitants. Referir la xifra als anys 1610-11 és més problemàtic, en part perquè en aquests anys no tenim a Tàrrega baptismes i fa de mal estimar la població. S'hauria pogut produir una recuperació demogràfica, superats a la fi els efectes de la pesta del 1599. De tota manera, la xifra sembla excessiva. Els totals de casaments, per ex., es mantenen molt baixos. D'altra banda, hom detecta el mimetisme de la xifra arrodonida, del número còmode i estàndard.

Més enllà d'oscil·lacions demogràfiques, la població de Tàrrega va poder mantenir-se molt estable entre el 1600 i el 1639: uns 1.400 habitants, uns 1.500 essent optimistes. Un total mediocre, per sota del total absolut a mitjan XVI. Tàrrega havia patit molt a la fi del XVI, s'havia recuperat a mitges de les crisis i havia acabat lleugerament despoblada. En general, hom detecta que passà el primer terç del XVII en una situació d'atonía demogràfica. 1.400-1.500 habitants estava bastant per sota del que la població podia allotjar. Però ja sabem que aquesta època és molt dolenta a l'Urgell i prou va fer Tàrrega de no perdre més població.

Com ja havíem assenyalat, la Guerra dels Segadors porta un lleuger augment demogràfic a la vila. No en marxa, de gent, durant el conflicte, ans al contrari, és molt possible que en vingui de la comarca a refugiar-s'hi. Ara: aquest augment demogràfic és equivoc. Paral·lelament la gent de la vila mor en massa. Mentre els casats fan fills com si res, els joves i els solters moren sense remei. Acaba la guerra, els possibles refugiats marxen, i llavors Tàrrega es troba demogràficament sense forces. Durant vint anys la seva població se situa persistentment en el nivell 1.300-1.400 habitants, una xifra altament mediocre. No és pas que Tàrrega hagués perdut un nombre espectacular de població durant la guerra. En realitat, el seu volum humà ja era molt discret durant els anys '30 i ara la despoblació real no va ser gaire més excessiva. Però és perquè ja hi havia una certa despoblació abans de la guerra. Si durant el període 1640-52 no va morir, proporcionalment parlant, un nombre d'adults brutal —comparativament, altres viles, com Verdú o Anglesola, haurien pogut patir més mortalitat—, sí que fou greu la mortalitat pel grau selectiu dels seus atacs. Després de la guerra, Tàrrega es va trobar un xic més despoblada del que ja estava, però sobretot es va trobar amb generacions truncades, amb manca de joves, amb manca d'elements reproductors. Si va quedar sempre per sobre dels mil habitants, va trigar vint anys a superar clarament els mil cinc-cents. Aquest és el tret capital de la despoblació targarina de la postguerra del XVII: és una despoblació numèricament limitada, però persistent, mantinguda, insuperable durant una colla d'anys. Si voleu, la despoblació va ser més espectacular a 1580-89 o a 1705-14, però la recuperació demogràfica posterior a aquestes conjuntures va ser espectacular i ràpidament es van tornar a agafar llavors les xifres de població anteriors a la crisi. En canvi, després de la Guerra dels Segadors hi va haver vint anys d'atonía, vint anys de mediocritat en la xifra de població. Les despoblacions del XVI i del XVIII van ser més aparents que reals. La del XVII, més solapada però molt més greu, pel prolongada. A això hi van ajudar les morts i destruccions de guerra, però també la relativa despoblació que ja s'arrossegava durant els quaranta primers anys de segle.

L'atonía demogràfica de la Tàrrega de la postguerra ressurt pertot arreu. Amb les morts dels anys '40, els trasllats de domicili, la desorganització social, l'emigració dels refugiats un cop vinguda la pau i els èxodes massius de població l'any 1652, Tàrrega havia quedat en un autèntic caos social. Convenia fixar tothom i fer una bona estadística dels caps de casa i les famílies, per controlar la gent i saber exactament quina xifra de població tenia Tàrrega. Les autoritats de la vila van veure perfectament la urgència d'elaborar aquest recompte per anar sobre segur. Tot just la situació va tranquil·litzar-se una mica, ràpidament, a la fi del març de 1653, van realitzar la inspecció per fer el balanç de la nova situació demogràfica i familiar de Tàrrega després dels desastres de 1640-52. Aquest «cens» local de caps de casa del 1653¹³ té una gran importància, perquè retrata la situació demogràfica de la vila immediatament després de la guerra. Malauradament, no aproxima a la població real. No dona tampoc eclesiàstics, ni, sistemàticament, nobles¹⁴. Aquestes, tanmateix, són dificultats superables. En total, surten 204 caps de casa «laics». Per 4, 816 habitants; per 4'5, 918; per 5, 1.020. Ajuntem-hi una vintena de capellans, una trentena de persones als convents i una quinzena de persones que formarien part de les cases nobiliàries no recomptades. Què ens queda? Entre 900 i 1.100 persones. Tenint en compte alguna que altra dissimulació o persona flotant, 1.100-1.200 persones. Aquí podem veure bé la caiguda demogràfica de Tàrrega i les conseqüències de la guerra.

Ara: quan a la fi totes les ferides demogràfiques es van curar i la postguerra va superar-se, allò va ser un esclat. Un esclat modest perquè la base de què es partia era també modesta, però un esclat al cap i a la fi. A partir del 1675 Tàrrega augmenta la seva xifra de població de manera irrefrenable, imparable. A les acaballes del XVII arriba als 2.000 habitants, una xifra mai aconseguida en tres-cents anys¹⁵. En vint-i-cinc anys la vila ha pogut guanyar 700 habitants! Un augment espectacular que més d'un relacionarà amb l'expansió catalana del tram final del XVII. Amb tot, cal ser mesurats. Els darrers trenta anys del XVII no són gens bons a Tàrrega: grans crisis de mortalitat adulta, males collites, plaga de llagosta, feixucs allotjaments de tropes, grans despeses i endeutaments per la reconstrucció de l'església i la paeria. Cal tenir present que les despeses públiques i privades van disparar-se. A partir del 1672, arran de la caiguda del campanar, tota la vila va prendre la decisió de renovar-se i va caldre arreglar i reedificar un munt de cases perilloses. Els talls imposats per a la nova església van convertir-se en una feixuga càrrega per a molts, fet agreujat per la reparació de les males collites i l'augment de la mortalitat. Tot amb tot, el principal malson de la Tàrrega del darrer terç de segle van ser els allotjaments i les contribucions de guerra. Allotjar oficials, soldats i cavalls va convertir-se en una de les grans obsessions de la vila.

Llavors ja no era com abans, que la soldadesca s'allotjava molt ocasionalment, quan era de pas per anar a la guerra; ara l'allotjament és molt repetitiu i sovintejat. Les guerres del darrer terç del XVII amb França van omplir Catalunya de soldats castellans. Aquestes tropes havien d'ésser allotjades per viles i pobles i Tàrrega fou de les poblacions que va restar més aclaparada pels continus i feixucs allotjaments, amb exigències cada cop majors per part dels militars.

Els allotjaments són infausts per a la vila i augmenten més i més les despeses. Provoquen a cada pas tensions múltiples entre militars i autoritats locals, militars i poble, autoritats locals i poble, perquè els militars volen ser més ben atesos, pagats i alimentats, perquè unes cases allotgen i les altres, no, etc. A més a més, obliguen a imposar talls i recaptacions extraordinàries, cosa que grava l'economia familiar i és font de rancúnies socials, perquè no hi ha proporcionalitat ni justícia impositiva. Els allotjaments empobreixen la vila, alteren la vida pública, enfronten els targarins entre ells, fomenten una sorda i solapada lluita de classes interna, amunteguen rancúnies entre la població. Foren especialment feixucs els allotjaments del 1679, 1680 i 1681, així com els que van repetir-se regularment al llarg de tot el decenni dels '90. Algun lligam, per cert, entre la soldadesca i les epidèmies d'aquests anys? La coincidència és massa simptomàtica...

Paral·lelament, les exigències monetàries de la monarquia són cada cop majors. Talls i taxes no

paren de créixer i amenacen l'economia de moltes famílies. Tot plegat posa la vila en un estat de tensió radical que esclata el 5 de febrer de 1696 en un motí. Es multipliquen els incidents aïllats. 1705 cal situar-lo en aquest context.

Res de bona etapa, doncs, la del darrer quart del XVII a Tàrrega, socialment i econòmicament parlant. La mortalitat és alta, les crisis i males collites són pregones, els pagaments no paren d'augmentar, la inquietud social és forta, les obres públiques i privades han posat la vila potes enlaire. Tot fluctua. Ara: malgrat tot això, la població creix, paradoxa relativa. Ja he escrit que va ser altament admirable la forma com la vila va fer front a les crisis i va augmentar. Tanmateix, d'on treia les energies per a l'augment demogràfic? Sembla indubtable que ella sola hauria pogut fer ben poc en aquest sentit. Aquell gran creixement va venir en bona part possibilitat per l'abundant immigració i instal·lació de comarcans i mà d'obra especialitzada en una Tàrrega en la qual, entre altres coses, llavors hi havia treball com a conseqüència de les obres públiques. No sobrevaloreu en més del que es mereix el creixement demogràfic de Tàrrega el darrer quart del XVII. Va ser un creixement provocat en gran part des de fora, des dels pobles de pagès. De la mateixa manera que el localisme que s'instaurà després de la Guerra dels Segadors explica la persistència de l'atonía demogràfica.

En començar el XVIII Tàrrega s'havia omplert notablement de gent. Ben injectada de sang jove, s'havia permès el luxe de créixer sense parar paral·lelament a les grans crisis dels '80 i dels '90. Immediatament abans de la nova guerra es poden deduir sense dificultat, a través dels baptismes, més de dues mil persones. La xifra de població s'endevina més modesta si s'esbrina a partir d'uns altres tipus de fonts, de tota manera més poc indicatives demogràficament parlant.

Al llibre d'estimes del 1704¹⁶ consten 348 caps de casa. Només compto els qui van ser anotats inicialment, no els qui es van posar després, car corresponen a altres èpoques, com uns afegitons (sobretot, sembla, després del 1716). Val a dir que els eclesiàstics seculars hi són inclosos. És evident —i ho tenim comprovat per altra documentació— que alguns dels propietaris targarins, sobretot pel que fa referència a alguns nobles, no vivien a Tàrrega. Per aquí podem inflar la realitat demogràfica de la vila. Ara bé, d'altra banda és també cert que aquí només entren en consideració les famílies *propietàries* de Tàrrega. Encara que m'inclino a creure que no serien moltes, hi hauria també algunes famílies que no serien propietàries i que, per tant, no restaran incloses a les llistes. Per aquí, doncs, podem perdre casos. *Grosso modo*, podem esperar que ambdós extrems es compensin. Per tant, la xifra de 348 famílies pot ser bastant representativa de la població real de la vila, potser una mica per sota de la realitat. Doncs bé: 348 per 4 dona 1.392 habitants; per 4'5, 1.566; per 5, 1.740. Lluny dels 2.000, però indicant una xifra notable de població.

L'any 1706 —quan havia començat la guerra i algunes famílies ja havien pogut fugir de la vila— tenim una altra dada indirecta per estimar la població. El 19 de març de 1706 es va fer a Tàrrega extracció de caps de casa per anar a sometent per a la defensa de Lleida. La proporció dels extrets era 1 per 2 caps de casa, o sia, la meitat de tots els caps de casa de la vila. Quedaven fora del sorteig capellans, militars, gaudints i vídues. Van sortir 118 caps de casa per al sometent¹⁷. Per 2, ens dona 236 famílies «normals». 236 per 4 ens dona 944 habitants; per 4'5, 1.062. Més vídues, més capellans i religiosos, més militars, més gaudints, més les possibles dissimulacions: segurament per sobre dels 1.200-1.300 habitants. A més a més, hi hauria famílies botifleres que haurien fugit. Àdhuc i minvar la població, Tàrrega, durant la Guerra de Successió, va superar sense problemes els mil habitants. El creixement demogràfic de la fi del XVII havia estat prou fort com per haver-li donat reserves. El 1708, al cens d'en Josep Aparici, Tàrrega té 291 cases¹⁸. Per 4, 1.164 habitants; per 4'5, 1.309. Sempre una xifra de població estimable.

Durant la guerra, les xifres derivades dels baptismes s'apropen bastant a les que permeten intuir els censos i recomptes. De tota manera, estan —com sempre— un xic per davant: sobre els 1.600 al primer període, sobre els 1.400 a la fi del conflicte. Tàrrega conserva, doncs, bastant de població, enca-

ra que la minva demogràfica —causada per fugides i emigracions massives— és espectacular: entre 500 i 800 habitants. Ara: aquesta no és una despoblació real. Acabada la guerra, hom retorna a la vila i la nupcialitat i natalitat es disparen. A 1715-19 Tàrrega torna a tenir els 2.000 habitants. Una recuperació demogràfica instantània i espectacular, impensable a la postguerra del segle anterior.

Entre 1716 i 1719 l'administració borbònica, insegura al nou país, va intentar conèixer-lo i controlar-lo amb una decidida política de recomptes de població. Censos i declaracions abunden en aquests anys. Però si el material és notable, el seu grau de qualitat és molt baix. El demògraf nota massa dissimulacions en aquests recomptes de postguerra com per fer-los cas. Almenys, en relació a Tàrrega, llur valor és molt limitat. Així, el 1716 Tàrrega té 280 cases i 1.028 habitants; el 1717, 294 veïns (uns 1.100-1.300 habitants); el 1718, 350 veïns, xifra molt més interessant, que ens porta a considerar uns 1.400-1.600 habitants, de tota manera encara lluny dels 2.000; en canvi, el cens de 1719 torna a donar-li xifres baixes: 300 cases, 1.028 habitants¹⁹. Segons les declaracions inicials del cadastre de 1716, a Tàrrega hi havia «227 casas habitadas de seglares y 12 de clerigos, de las quales ay una nueva, 10 inhabitadas por malas, y 30 de arruhynadas»²⁰. O sia, només 239 cases habitades; per 4, 956 habitants; per 4'5, 1.075; per 5, 1.195. Per a l'any 1717, Perrin, treballant amb les llistes del personal, va admetre per a Tàrrega 990 persones, sense comprendre-hi ni nobles ni clergues; va insinuar també una taxa de natalitat de 25 ‰ i una de mortalitat d'11 ‰, taxes ridícules²¹. En conjunt, si fem cas als censos de 1716-19 Tàrrega hauria estat buida de població a la postguerra del XVIII, quan, en realitat, havia recuperat en gran part el nivell anterior a la guerra. Els censos i recomptes d'aquesta època dissimulen gairebé sempre uns 700-800 habitants, potser més i tot; o sia, més d'un terç de la població real de la vila. No val, doncs, a ésser crèduls. Documentació fiscal i temuda, vinguda a més en un moment de frustració nacional i de misèria, els primers recomptes borbònics van ser burlats i falsejats amb especial aplicació.

Estabilitzada en els 2.000 habitants entre el 1715 i el 1724, època dura en què calia curar ferides, la població de Tàrrega es va preparar per al nou salt cap endavant. Aquest va produir-se a partir del 1725, moment en què es va reprendre el ritme de creixement de les acaballes del XVII, amb més força i tot. Amb un bot espectacular, la vila va poder superar els 2.500 habitants i potser va arribar a gratar els 3.000 a 1730-34, tot i que, segurament, no va assolir-los, car en aquesta època predominarien taxes de natalitat altes.

Una xifra de veïns del 1728, establerta per recaptar una part dels salaris de corregidors i alcaldes majors, dóna a Tàrrega 321 veïns (1.284, 1.444, 1.605 habitants segons l'índex de multiplicació). La xifra és molt poc creïble i segurament hi ha dissimulació profunda. Endemés, segons el llistat Tàrrega tindria més població que Balaguer i estaria molt propera a Lleida²². Inversemblant. Xifres elaborades amb criteri fiscal no tenen mai cap valor demogràfic quantitatiu. Hi ha, rera seu, uns arranjaments i unes convencions administratives que ho alteren tot. Ara: el valor referencial, tal com ja vaig assenyalar en la tesina, es manté. La xifra del 1728 és molt major que les de 1716-19. No reflecteix la població real, però sí que insinua clarament l'augment demogràfic. Les xifres fixes només són vàlides a nivell de tendències.

Massa precoç i precipitada en el creixement, Tàrrega perdre població entre el 1735 i el 1754. Només una lleu reculada, però és simptomàtic el trencament de la tendència. En aquests vint anys la vila hauria pogut reular de sis-cents habitants —en un procés, de tota manera, gradual— i acabar en uns 2.200 a primers dels '50, potser un xic més. La culpa la van tenir l'estroncament de la natalitat i, sobretot, les epidèmies d'aquest període, mesclades finalment amb la crisi agrària.

Les indicacions estimatives donen en aquesta època uns totals que corroboren bastant les xifres de població derivades de la natalitat. El 12 de setembre de 1751 l'ajuntament de Tàrrega enllesteix una relació econòmica i demogràfica demanada pel poder borbònic. Segons aquesta estimació, l'any 1751 Tàrrega tenia 2.048 persones, sense comptar els eclesiàstics²³. El maig del 1756 l'administració borbònica va tornar a demanar una relació d'aquest tipus amb molta urgència. Tàrrega va contestar que tenia

383 cases, xifra total, car hi venien incloses les d'eclesiàstics i gaudints²⁴. Per 4, això suposa 1.532 habitants; per 4'5, 1.723; per 5, 1.915. L'any 1756 Tàrrrega tenia prou més població que tot això, però sembla indubtable que encara devia arrossegar poc o molt les conseqüències de les epidèmies i caresties dels primers '50.

Ara: en aquell mateix 1756 la població de Tàrrrega havia començat novament a augmentar. Durant deu anys l'impuls demogràfic serà espectacular i al decenni dels '60 Tàrrrega assolirà la mítica xifra de 3.000 habitants. No sols això, sinó que la superarà, potser fins i tot en alguns centenars d'individus. Les epidèmies dels anys '60 impedeixen que la població de Tàrrrega acabi de fer el salt definitiu. En realitat, un creixement en picat com el targari s'havia d'estroncar tard o d'hora, car era impossible que la vila aguantés aquell ritme febril d'augment demogràfic.

L'any 1768, amb motiu d'una contribució especial que calia donar per un allotjament de tropes, hom va atribuir a Tàrrrega un total de 405 cases²⁵. Per 4, 1.610 habitants; per 4'5, 1.822; per 5, 2.025. Estimació baixa, sense cap mena de dubte, més d'un terç per sota de la realitat. Ara: cal tenir també present que 1768 va ser un mal any per a Tàrrrega. L'any 1776, les coses eren diferents. Segons una resposta de la vila a una enquesta sobre jurisdiccions, la població targarina era, aquest any, molt superior: «*el vecindado que comprehende dicha villa de Tarrega es de el Numero de cerca seyscientos vecinos*»²⁶. 600 per 4, 2.400 habitants; per 4'5, 2.700; per 5, 3.000. D'altra banda, un cens local del 1778 donava 2.837 habitants²⁷, xifra baixa però que no devia estar massa allunyada de la realitat. Com sempre en el cas d'una declaració, hom amaga població. Però, com sempre també en una declaració, hom dissimula a partir de la població real i, per tant, es recull perfectament l'augment demogràfic, en tendència. Tàrrrega havia crescut molt i això no es podia dissimular.

Els dolents anys '80 faran que Tàrrrega sofreixi una lleugera despoblació. La vila va poder perdre uns 400 habitants en aquest nefast decenni i va caure als tres mil i pocs habitants. El tantes vegades elogiat cens de Floridablanca (1787) dona a la vila 2.866 habitants²⁸. Una xifra de població enormement aproximada a la realitat demogràfica de la vila en aquell moment, potser la xifra concreta de població més aproximada i realista de totes les estimacions de la Tàrrrega de l'antic règim. Mai no es ressaltarà prou la vàlua demogràfica del cens de Floridablanca.

Dos viatgers de l'època vénen a reafirmar la xifra de població del cens. El ràpid Ponz diu de Tàrrrega que era «*Villa de unas dos mil y ochocientas almas*». El rigorós Zamora li dona 600 veïns²⁹. 600 per 4, 2.400; per 4'5, 2.700. Són, doncs, uns testimonis que indiquen les dificultats de la vila per mantenir-se en els tres mil habitants a la fi del decenni dels '80.

Però la lleugera despoblació dels miserables '80 Tàrrrega la va superar amb escriu durant els '90. La bogeria demogràfica d'aquests anys va portar Tàrrrega a superar els 3.500 habitants i a gratar els 4.000³⁰. La vila va quedar ofegada de població i va haver de llançar-se a la desesperada a ocupar raval, perquè era ja materialment impossible encabir més persones dintre muralla. Els nens eren per tot arreu, bé que aviat les epidèmies s'encarregarien d'eliminar-ne molts.

Segons la declaració de la vila, l'any 1797 hi havia a Tàrrrega 416 veïns i 2.374 habitants. Unes xifres absolutament demencials, car podien dissimular un percentatge de població increïble, potser més de 1.500 individus. La barbaritat més grossa, però, és la declaració de l'any 1802, que donava 416 veïns i només 1.077 habitants! Les autoritats borbòniques no es van creure pas aquelles barroeres declaracions. Aclaparats per les epidèmies, els rigorosos hiverns i la crisi agrària, a Tàrrrega van voler fer creure que la vila havia caigut en picat i van dissimular més del 50% de població. Les autoritats borbòniques van acabar demanant explicacions per causa d'aquelles absurdes xifres. L'any 1806 Tàrrrega va explicar que la gran diferència entre els habitants del 1797 i 1802 venia d'una equivocació en les dades del 1797 i que calia mantenir la xifra del 1802, perquè molts jornalers havien emigrat amb part de llurs famílies. Aquell 1806 Tàrrrega declarava que el nombre d'ànimes de la vila amb prou feines arribava a les 2.000³¹. Però són unes declaracions al·lucinants. El 1797 Tàrrrega podia tenir més de 3.500 habitants; el 1802,

semblant xifra; el 1806, prou més de 3.000. I som mesurats en aquestes estimacions. I tenim present l'impacte de les crisis. Però els baptismes no enganyen. Fieu-vos, doncs, de les xifres de població del regnat de Carles IV...!

A partir del 1800 Tàrrrega perd i perd població. No arriba a les barbaritats que assenyalen algunes declaracions, però sí que és cert que es despobla. En vint-i-cinc anys pot perdre entre 500 i 700 habitants, pèrdua sobretot sensible abans del 1814, amb grans crisis agràries, les misèries de la guerra i les fortes epidèmies. No és una gran despoblació, perquè Tàrrrega queda en tot moment per sobre dels 3.000 habitants, i en diversos centenars. És sobretot la persistent tendència a perdre població allò que crida l'atenció, la regularitat i gradualitat de la recessió. Tàrrrega no es va despoblar en excés durant la guerra, però va quedar amb una estructura truncada i desequilibrada. Això ho va arrossegar durant molt temps.

Tot amb tot, l'impacte psicològic de la crisi i de la minva de població posseeix els targarins, que accentuen la gravetat del fenomen. Si fem cas als censos i declaracions del primer quart del XIX, Tàrrrega era una vila capolada, una vila buidada. Segons l'informe mensual del mes de febrer de 1814, tenia «*poco mas de 500 casas*»³². Tiren, òbviament, molt curt, car això suposaria només 2.000-2.500 habitants. El 5 d'agost de 1818 hom realitza a Tàrrrega un padró de veïns; en surten 360³³; això suposa només 1.440-1.800 habitants, xifra ridícula. El padró del 1819 —que després servirà per fonamentar la provisional divisió territorial de Catalunya en províncies i partits del 1822, dintre les tasques de les Corts extraordinàries— donava a Tarrega 520 veïns³⁴; o sia, entre 2.000 i 2.600 habitants, encara molt per sota de la realitat. La necessitat de salvar la vila de la voracitat de la nova administració absolutista portava a exagerar la despoblació.

1.400-1.600 habitants la segona meitat del XVI, però amb fortes fluctuacions en més i en menys; semblant xifra la primera meitat del XVII, ara segurament molt més estable; 1.200-1.400 a la postguerra dels Segadors; 2.000 el 1700; uns 2.500 a mitjan XVIII; els 4.000 l'any 1800; 3.500 o menys el 1825: aquestes són les xifres més probables de població de la Tàrrrega d'antic règim. Òbviament, són xifres moderades, indicatives, donades amb precaució. Sé que hi pot haver historiadors i demògrafs que considerin que no són les més idònies, bé perquè diguin que peco per excés, bé perquè diguin que ho faig per defecte. Va de callada, estic absolutament obert a tota mena de rectificació, matís o discussió sobre el tema, sobre el mètode i sobre els resultats.

1. 50 ‰ és una taxa límit, biològica. Taxes superiors a 45 són poc freqüents. Wrigley, *Historia y población*, pàg. 62. Ja Mols es va negar a donar una taxa uniforme i va avisar de les diferències i variacions que hi havia en aquest sentit. A ciutat la taxa de natalitat és més baixa que en zona rural. Entre el 35 i el 40 ‰ sembla estar la taxa mitjana més aproximada de natalitat. Veieu Mols, «La població europea (1500-1700)», dins de CIPOLLA (ed.), *Hª econòmica de Europa. Siglos XVI y XVII*, Esplugues de Llobregat, Ariel, 1979, pp. 52-53. Louis Henry accepta també que a l'Europa occidental dels segles XVII i XVIII la taxa de natalitat era de l'ordre del 35 al 40 per mil. *Manual de demografía histórica*, pàg. 247. Per a Catalunya i per a la Península Ibèrica sembla que cal anar en compte a acceptar taxes de natalitat massa baixes. La majoria de casos coneguts oscil·len entre 35 i 45 per mil. Veieu aquests exemples:

Otero de Herreros (Segòvia), 1757-1766	43 ‰
Otero de Herreros (Segòvia), 1788	40 »
La Almunia de Doña Godina (Saragossa), c. 1787	40 »
Bisbat de Conca, 1750-53	39 » (aprox.)
Bisbat de Sigüenza, 1747-48	44 » (aprox.)
Otero de Herreros (Segòvia), 1801-1850	45 »
Treviño (País Basc), 1753	40,9 »
Treviño (País Basc), 1768	37,8 »
Treviño (País Basc), 1787	38,6 »
La Puebla de Arganzón (País Basc), 1753	35,7 »
La Puebla de Arganzón (País Basc), 1768	43,7 »
La Puebla de Arganzón (País Basc), 1787	33,7 »
Aldaia (País Valencià), 1709-1718	52,3 »
Aldaia (País Valencià), 1731-1740	54,7 »
Aldaia (País Valencià), 1764-1773	41,8 »
Aldaia (País Valencià), 1782-1791	32,7 »
Càceres (Extremadura), 1717	46,8 »
Càceres (Extremadura), 1753	44,8 »
Càceres (Extremadura), 1772	32,9 »
Càceres (Extremadura), 1787	36,3 »
Càceres (Extremadura), 1790	33,4 »
Càceres (Extremadura), 1753-1787	44,5 »

Pérez Moreda, *Las crisis de mortalidad en la España interior*, pp. 134-7. Porres, ... *El Condado de Treviño (1650-1800)*, pàg. 41. Bustelo, «La població al País Valencià al segle XVIII», *Recerques*, 5, pp. 73-96. Rodríguez Cancho, *La villa de Cáceres...*, pp. 126-128.

De tota manera, Catalunya podia tenir, a l'antic règim, unes taxes de natalitat més baixes, sobretot al XVII. Alguns autors, emperò, han apostat pels valors alts, especialment pel que fa referència al XVIII, tal vegada per tenir encara la imatge d'un espectacular augment demogràfic en aquest segle (augment que avui sabem que, en el conjunt català, no va ser tan espectacular com això, tot i ser indubtablement fort). Pierre Vilar s'inclina per creure que hi havia una elevadíssima taxa de natalitat a la Catalunya rural del XVIII. És clar, ell creu en les xifres dels documents de 1716-18, que ara sabem que són massa baixes. Vilar, «Quelques problèmes de démographie historique en Catalogne et en Espagne», *Annales de Démographie Historique*, 1965, pp. 23-24. Taxes de natalitat superiors al 50 per mil no semblen impossibles, a la Catalunya del segle XVIII; tanmateix, aquestes taxes haurien estat, si hi van ser, poc temps mantingudes. Lògicament, interessa més la taxa mitjana d'un període llarg, valor global i més referencial, que no pas la taxa espectacular d'una conjuntura curta. Pel que pertoca al XVII, les taxes altes són encara més difícils d'acceptar.

2. Les xifres dels fogatges han estat repetides moltes vegades i són suficientment conegudes. Les de Tàrraga les podeu trobar als treballs d'en Josep Iglésies —per ex., a l'estudi comarcal «El moviment demogràfic de la comarca d'Urgell a partir de la segona meitat del segle XIV», *Ilerda*, 1978, pàg. 63— o recollides a monografies locals d'eudits de la zona, com a la *Història de Lleida* d'en Lladonosa (v. II, pàg. 190) o a la *Història de Tàrraga...* d'en Segarra i Malla (volum II, pàg. 13).
3. AHCT, fons municipal de Tàrraga, *Libre del corter de sentes creus*, *Libre del corter de senta maria*, *Libre del corter de falquo*; del llibre del quarter de St. Antoni s'han perdut les tapes.
4. Agafava tota la part baixa de la vila, la propera al riu. Als carrers de la part baixa, antiga zona del call jueu, devia haver-hi, a l'època medieval, una gran densitat de població, però en aquell moment, amb els jueus expulsats feia pocs anys, la densitat devia ser menor. Eren carrers antics i petits.

5. Era un quarter més petit que agafava la part nord-oest de la vila.
6. Agafava la part nord i nord-est. Es basava sobretot en dos grans carrers senyorials, el de Cervera i el d'Agoders.
7. Agafava la part central i oest de la vila, una zona d'ocupació bastant densa. Inclou un dels sectors més antics de l'estructura urbana targarina.
8. AHCT, f.m. T., *Llibre de Consells 1519-1536*, foli 180.
9. García Mercadal, *Viajes de extranjeros...*, volum I, pp. 1.014-1.020. Serveix per a totes les descripcions de les terres de Lleida, de les quals en Barreiros en dóna interessants referències i dades; Cervera, per exemple, amb els seus 500 focs no estaria ara massa per sobre de Tàrrega, en població.
10. AHCT, f.m.T., Secció de pergamins, bossa I, original en pergami núm. 51. El destacat és meu.
11. Aquest tema de la inexactitud de censos i fogatges per la seva proximitat a grans períodes crítics mereixeria abundosos treballs i una correcta delimitació metodològica i estadística. Els grans recomptes d'unitats fiscals i de població el poder ordenar-los després d'una crisi o d'un daltabaix social, quan convé reestructurar la qüestió impositiva: després de les onades de pesta el XIV, després de l'expulsió dels jueus el 1497, després d'una etapa de crisi el 1553, després de la guerra els de 1716-19, després d'epidèmies de verola i males collites el de 1768, després de les epidèmies de paludisme i les males collites de 1779-86 el de 1787, després d'una guerra i amb nous esclats epidèmics el 1797. Llavors aquests recomptes recullen l'impacte de la crisi, però no la recuperació demogràfica, si més no, en tota la seva dimensió. D'altra banda, les dificultats del moment fan dissimular població. El poder, en buscar la realitat demogràfica i fiscal, assoleix només, amb la seva precipitació a fer el recompte, una greu dissimulació. Per descomptat, el demògraf es veu venut i enganyat també amb aquestes xifres.
12. García Mercadal, *op. cit.*, vol. II, pp. 223-244. Citat també per Lladonosa, *op. cit.*, vol. II, pàg. 377.
13. AHCT, f.m.T., volum d'anotacions diverses 1618-1666 (algú l'ha considerat més pròpiament un llibre de capitulacions d'arrendaments del comú; mossèn Sarret el considera un llibre de cerimònies), folis 179-180. «Visita feta per los senyors Pahers de la present vila ab assistentia de alguns Proms del consell per la present vila de Tarrega per saber quantes cases y a en ella habitades de naturals y altres fora los eclesiastichs, feta vuy a 25 de mars 1653».
14. Encara que el cens només indica que els eclesiàstics no hi són inclosos, dóna la impressió que tampoc no hi són els nobles; si més no, algunes famílies conegudes per nosaltres. Una de les poques excepcions la conforma la gran família Grimau, que sí que va ser inclosa (en el futur, aquesta família es traslladaria a viure a Barcelona). Si el cens no sembla ser molt precís a l'hora de recollir els nobles, sortosament dóna, almenys, doctors i ciutadans honrats. Potser algunes famílies de cavallers havien deixat la vila i encara no hi havien tornat?
15. No sabem si l'hauria aconseguida abans de la Pesta Negra. Si fem cas al fogatge de 1365-70, potser sí, encara que aquest fogatge és, per a Tàrrega, molt discutible.
16. Una mena de cadastre anticipat i un volum molt sistemàtic i valuós en recollir i valorar les propietats de cadascú. AHCT, f.m.T.
17. AHCT, f.m.T., *Llibre de Consells 1698-1715*, folis 226-227.
18. Iglésies, art. citat, pàg. 63. També del mateix autor, *Estadístiques de població de Catalunya al primer vicenni del segle XVIII*, vol. I, pàg. 81. Diu Iglésies en una nota que, en lloc de 291, també podria llegir-se 241...
19. Totes aquestes dades, a Iglésies, art. citat, pp. 62-63, i llibre citat, volum, I, pp. 232, 554; volum II, pàg. 897.
20. AHCT, f.m.T., *Llibre del cadastre 1716*, resposta 10.
21. Perrin, «Richesse foncière et structures sociales à Tarrega d'après les premiers cadastres du XVIIIe siècle», *Recherches Méditerranéennes*, 1969, pàg. 310. El Sr. Perrin no té ni un sol moment en compte que el cens es deixa població i que les xifres no són vàlides per deduir res amb un mínim de seguretat.
22. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1716-1731*, folis 84-86v. de l'any 1728. Tàrrega, 321 veïns; Balaguer, 279; Lleida, 534.
23. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1750-1751*, petit full lligat al volum que ha estat numerat com a foli 233.
24. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1755-1757*, foli 340-340v.
25. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1767-1769*, foli 270.
26. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1774-1776*, foli 261v. Signat el 13 de juliol de 1776.
27. Cens repròduït per Lluch. Veieu, per ex., el seu article sobre la S.E.A.P. de Tàrrega a *Ilerda*, XXXI, pàg. 147. Aquest cens fou encarregat per la Societat d'Amics del País de la vila.
28. En Lluch, a l'article citat, pp. 146 i 147, dóna 2.905 habitants.

29. PÖNZ, Antonio: *Viage de España...*, Madrid, tom XIV, 1ra. edició de 1788, pàg. 154, dintre de la Carta Quarta. ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, reedició contemporània del llibre, Barcelona, Curial, 1973 (amb transcripció i comentari de R. Boixareu), pàg. 250.
30. La taxa de natalitat d'aquests anys serà molt alta i això fa que només em fixi en els totals derivats del 40 i, sobretot, del 45 per mil. En realitat, al llarg de tot el XVIII aquests semblen els valors de referència obligats i ja haureu notat que prescindia de les estimacions de població derivades de les taxes de natalitat baixes. Ara: per un altre cantó, una taxa persistent del 50 per mil em sembla, per a Tàrraga, improbable. Les famílies es trencaven massa sovint, els remaridaments eren poc usuals entre les dones i els intervals intergenèsics eren massa prolongats com per esperar de trobar taxes de natalitat sistemàticament superiors al 45 per mil (les quals taxes altes suposarien una estimació inferior de població).
31. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1806*, full lligat al volum que és la còpia d'una carta de contesta de l'ajuntament al Sr. Josep de Heredia. No hi ha paginació. No sempre és fàcil de trobar una constància que l'administració borbònica no es cregui unes indicacions concretes de població i que demani explicacions a l'ajuntament que les ha donades; ara: també és veritat que no hi ha gaires dissimulacions tan descarades com les fetes per Tàrraga en el període 1797-1806. Convindria detectar més casos així. Resulten molt il·lustratius...
32. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1814*, foli 8 bis-v. de la part documental. Es tracta de la còpia de l'informe.
33. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1817-1818*, folis 9-16 de l'any 1818.
34. AHCT, f.m.T., *Llibre de Registre 1822-1823*, quadern imprès lligat al volum, 22 pàgines, pàg. 18.